

TUDÓSÍTVÁNY

A PESTI

TARTALOM

KEGYES TANÍTÓRENDI

NAGY GYMNASIUMRÓL

1851⁵²-KI TANÉVBEN.



Novitatus Vaciensis L. P.

PESTEN,

NYOMATOTT BEIMEL J. ÉS KOZMA VAZULNÁL.

1852.

TARTALOM.

- I. Értekezés a művelésről.
 - II. A pesti tanári kar.
 - III. A pesti tanárok által 18⁵¹/₅₂-dikben kiadott munkák.
 - IV. Városi Tanbizottmány.
 - V. Kivonat a pesti Gymnasium Jegyzőkönyveiből 1717-től kezdve 1752-ig.
 - VI. Kivonat az 18⁵⁰/₅₁ és 18⁵¹/₅₂-diki Jegyzőkönyvekből.
 - VII. Sorozati kivonat az 18⁵⁰/₅₁-diki tanévben és az 18⁵¹/₅₂-diki tanév első felében.
 - VIII. Érettségi vizsgálatok.
 - IX. Kötelezett és nem kötelezett tantárgyak.
 - X. Vallási ügy.
 - XI. Tanodai segédszerek.
 - XII. Kivonat az 18⁵¹/₅₂-diki tanév folytán érkezett felsőbbbségi Intézményekből.
-

I.

Mi a művelés?

A melly nevelő fontos hivatásában czélszerűleg akar eljárni, minden más előtt oda törekedjék: hogy a nevelés fogalmáról minél tisztább ismerettel birjon. Ha nem teszi, előbb utóbb hasonlítand az olly hajóshoz, ki, az örvények és zátonyok miatt, akadékos tengeren delejtű nélkül bolyong, s kinek iparkodását az ohajtott révpart felé csak egy roppanás is végveszélybe döntheti. Mert a sem irányáiban nem határozott, sem eszközeiben nem biztosított kezelés után mit is várhatna egyebet. Így van ez mindenütt a foglalkodás mezején; de sehol inkább, mint a nevelési pályán. Van-e valami szentebb, mint a nevelés célja? Kíván-e valami nagyobb óvakodást a tájékozásban, mint a nevelés tárgya? Jár-e valami több akadálylyal, mint a nevelés módjainak észszerű alkalmazása? Ha más körben fonákul mozog a kezelés, csorbát ejt; ha itt, erkölcsstelenít. A másutt okozott hiány kipótolható; a nevelés álladékos szöveményében ritkán. Itt tehát nem elég a virgoncz elme, a tisztán dobogó kebel, a jóban szilárd akarat; hanem ezekhez még a működésbeni biztosság is szükségképen megkívántatik.

Vezetékül ehhez a nevelés fogalmát ajánlhatni. Hol is venné a nevelő működésének biztossági alapját, ha még azon fogalmat sem tette magáévá, mellynek fokonkénti megvalósítására törekszik? E nélkül bukdosnia kell minden lépten, nyomon; pedig alig lehet valahol kártékonyabb a bizonytalanság miatti bukdosás, mint épen itt. Azonban hogy a nevelés fogalma csakugyan biztos vezetékekül szolgáljon, szükséges előbb az öt alkotó részek mivoltát minden oldalról tisztító vizsgálat alá venni. Alkotó részei a művelés és tanítás; mert a nevelés a művelés és tanítás egységében áll. Nevel ugyan a művelő is, nevel a tanító is, de azon egyoldalúság miatt, mellytől sem az egyik sem a másik nem ment, józanul nem várhatni: hogy a valódi nevelő tisztét mindenkép bevégezzék. Ha sajátyszerű tisztének mindenik pontosan megfelel, a művelő műveltséget, a tanító tanultságot, a valódi nevelő a műveltség és tanultság egységét, azaz a neveltséget idézendi elő. Innen látszik, hogy a műveltség és tanultság csak úgy válhatnak mindenkép igazakká, ha egymást a neveltség egészében kölcsönösen kiegészítik. Ezen fejlődő egészhez alakot a műveltség, tartalmat pedig a tanultság fog szolgáltatni.

Koránsem alaptalan tehát azok állítása, kik szerint művelésnél a szépnek, tanításnál az igaznak, nevelésnél a jónak eszméjén nyugszik a működés érvényültsége. Nincs a világon tárgy, mellynek életfolyása teljesen visszatükrözné a szép, igaz és jó eszméinek érvényítési hatalmát; de valamely eszmének érvényítési hatalmát egyetlen egy tárgy egyedüli becsállásából nem is lehet igazán meghatározni. Sok van az eszmében, mi a rideg tárgyon föl nem tűnik; sok fordul elő a rideg tárgyon is, mi nem az őt átható eszmének, hanem az esetleges viszonyoknak tulajdonítandó.

Azért, mivel például amott egy művelő a művelendő egyént fonák kezelése által elsatnyította, nem következik: hogy a művelés érvényülése a szépnek eszméjén nem nyugszik. Azért, mivel itt egy tanító a tanítvány elméjét badarabbnál badarabb nézetekkel megtöltötte, nem következik: hogy a tanítás érvényülése az igaznak eszméjén nem nyugszik. Azért, mivel valamely nevelő a művelés és tanítás együlthetőségét nem bírja oly biztossággal kezelni, minő kívánatos ahhoz, hogy a növendék saját fejlesztését, a külső nevelés megszűnése után is, önállólag folytathassa, szintugy nem következik: mintha a nevelés érvényülése a jónak eszméjén nem nyugodnék.

Vannak mind a mellett, kik az eszméken nyugvó neveléssel sehoggy sem tudnak kibékülni. Attól függenő az ügy végérvényes eldöntése, hogy az eszmék mimódon fogatnak föl. Az olyan, ki előtt az eszmék üres agyszülemények, gyűjtögetheti a tapasztalás ezerszinű adatait; de sem másutt, sem a nevelési pályán nem fog soha túlvergődni az egyoldalúságok tekervényein. Az olyan, ki előtt az eszmék pusztá elvontságok, alkothat magának a nevelésről is elméletet, sőt egykét irányzatban hozhat is elő némi fogamatot; de hogy az illy fogamat belszükségű életől legyen áthatva, azt bizony sohasem fogja elérni. Pedig a nevelés életbe vágó működés.

Hát az eszmék? Szintugy, mert épen ők a sajátképi életelvek. Nem is lehet tehát őket igazán méltányolni a nélkül, hogy a tapasztalás is arányszerűleg méltányolva legyen.

Forduljunk ezek után a műveléshez és lássuk, vajon a tapasztalás maga nyujt-e ügyében kellő felvilágosítást vagy nem? Ha higgadt meggondolással széttekintünk, e kérdésre másképp, mint tagadólag, nem válaszolhatunk. Hiszen naponként hallhatni nézeteket, mellyek fonák irányuk miatt, annál több akadályt gördítenek a nevelés ügyébeni józan tájékozás elé, minél könnyebb ennek halasztgatása mellett a fonákosságok elharapozása. Bizony a tapasztalásnak itt is csak köteve kell hinnünk.

Nézzük meg csak élesebben ama fölfogást, mellyet a közélet mozgása a műveltség és művelés irányában divatoztat, s azonnal világossá lesz: miszerint a tapasztalás adatait méltán lehet gyanúba hoznunk. A közéletnek tárgyunkra vonatkozó fölfogása két alakban jő elő: az egyik szóbeli, a másik képzelmi. Azon, hogy a kettő közül egyik sem szolgálhat a művelés ügyében tájékozásra, nem kell fennakadnunk. Hiszen a közéleti művelkedés célját nem a mindenképp megalapított ismeretek terjesztése, hanem többnyire oly dolgok teszik, mellyek hatékonyságánál inkább szerepel a külszin, mint a valódiság. A külszin pedig, mellynek főbélyege a játsziság, nem választhat magának mozgáselemet, saját mivoltával ellenkezőt. A választott elemek közé sorozandók az oly szók is, mellyekkel a társalgási viszonyok már így már meg amugy mozogtatnak, de a nélkül, hogy valaki hozzájuk alaposan átértett gondolatot csatolni kívánna. Használtatnak mint pusztá szók. Közöttük vannak a következők is: művelés, művelt, műveltség. Használtatnak a nélkül, hogy a használónak ismerete volna az általuk kifejezettetni szokott fogalomról. Ebben áll a szóbeli fölfogás. Üres, mint a délibáb.

Más a képzelmi fölfogás. Ebben van tartalom, de nem a valódi. Ha valahol, itt kell jól megválasztani a valódi tartalmat a külszinesztől. Külszines a tartalom, valahányszor forrása nem a tárgy természetében, hanem vagy az esetleges viszonyok vagy a fölfogó egyén képzelmi játékában rejlik. E fölfogásnál ugyanis a tartalom nem tisztán, hanem mindig oly képzetek társaságában fordul elő, mellyek a gondolatnak egyes tárgyakrai alkalmazását elferdítik. Hányszor tartatik a társalgási körökben valamely egyén épen oly tu-

lajdonság miatt műveltnek, mely más viszonyok közt legbizonyosb jeleivel jár a műveletlenségnek. A képzelmi fölfogás sohasem tükrözi vissza a tárgyat úgy, a hogyan van. Hasonlít a festett üveghez.

Innen a tudományos fölfogás szüksége. Ez a művelést három viszonyban ragadja meg. Belsőben, midőn megfejtésül e kérdés hozatik föl : mi a művelés, mint olyan? Az ezen viszonyban mozgó felfogás a művelést, minden hozzá nem tartozónak eltávolíthatása végett, egyedül önmagával tartja össze. Külsőben, midőn e kérdést világosítjuk föl : mi a művelés a tanítással szemközt? Az e viszonyban mozgó felfogással a művelés és tanítás közt létező különbség és rokonság fürkésztetik. Végre öszszerűben, midőn e kérdés tartatik szem előtt : mi a tanítással együtt ténykedő művelés, a nevelés fogalmának fejlődésében? Hogy a külső és öszszerű fölfogás tökéletes végrehajtása a belsőnek tisztába-hozása nélkül teljes lehetetlenség, magától értetik. Itt a belső viszonyban mozgó felfogás tényezkedik.

Mi legyen a művelés, mint olyan, azt a választott szempontok különbségéhez képest az egyik így a másik amugy szokta meghatározni. Tény, mely sokaknak visszatetsző, másoknak örvendetes. Az igazság emezeknél van; mert a kiemelt szempontokban egyfelől a művelés eddig felvilágosított oldalai, másfelől azon irányzatok hozatnak napfényre, melyek már a nevelési pályán többé vagy kevesebbé érvényesítettek. Hogy az illy irányzatok, az őket szabályozó alap gondolatoknál fogva, a nemzet életére is szabályozólag hatnak vissza, és hogy a nevelési pályán kiválólag érvényesített alap gondolatok mindenkor különös megfontolást érdemelnek, nagyon természetes következmény.

Minél fontosabb tehát a nevelés ügye, annál inkább fekszik érdekünkben, mindazt már a művelés köréből eltávolítani, mi a nevelésügy egészének akár mily oldalról ártalmára lehetne. Számталanszor megtörtént, hogy a művelés fonák felfogása, vagy fonák alkalmazása miatt a legszebb természeti adományokkal megáldott növendék is szánandólag eltorzítatott. Bizony az az úton útfélen, olykor nem minden öntettség nélkül, magasztalt műveltség több viszonyok közt nem más, mint léha toklász. Különösen vagyunk jelenleg is a műveltség irányában. Az egyik párt éjig magasztalja; a másik porig tiporja. Merő egyoldalúságok, melyek közt a középúton járók rari nantes in gurgite vasto. Pedig az igazság is középúton jár. Mondjon bármit az okoskodó pöffeszkedés, az igazságot tartalmazó szellem mindent öszszerítő munkája előtt, valamint másutt, úgy a nevelési pályán is, előbb utóbb szét kell foszlaniok az egyoldalúság ködrétegeinek. Nem rögtön ugyan, a rögzött nézelek ábrándos hadonázásai miatt, de a szellemi öszszerűségnek mégis kell győznie. Sok függend azon alapiránytól, mely a nevelők szilárd akaratát vezénylendi. Az minden más előtt észszerű legyen. Mivel pedig az út hozzá hatalmunkban lehet, iparkodjunk először is mi, az egyoldalúságok zavarékainak meghaladása által az ész álláspontjához fölemelkedni: hogy a gondunkra bizott magzatokat, észszerű művelés segedelmével is, közelebb vihessük a szellem országához.

Világos ezek nyomán, miszerint a művelés nem akárminő, hanem öntudatos működés, Végrehajtója az ember. Mi tárgyat illeti, az iránt némi kétség támadhat. Halljuk közönségesen e kifejezéseket: földet, kertet, nyelvet művelni; föld-kert-nyelvművelő; föld-kert-nyelvművelés. Mindez azonban minket itt nem hátráltat annak kijelentésében: hogy a szóba hozott művelésnek tárgya itt egyedül az ember. Miért?

Azért, mert mindenik emberi egyénnek szent kötelességében áll, hogy a már teremtéskor belé oltott embereszmet, mint őneszmet, eredeti létviszonyai és tulajdon életviszonyai közt, a lehető legnagyobb fokon, és a lehető legnagyobb kiterjedésben, tudva és akarva megvalósítsa. Ez nem tagadható, valamint az sem, miszerint ezen, nem kívülről származott, hanem természetéből szükségképen folyó követelménynek az egyén soha kívántan meg nem felelhet, hacsak arra mások által nem képesítetik. Azon közeg, mellynek segedelmével az illyenmü képesítés végrehajthatik, nem más, mint a nevelés. Miből azonfölül még az is eléggé kitünik, hogy a szó valódi értelmében csak az embert lehet nevelni. Minő foganattal, azt, az előgördülhető akadályok miatt, előre ki nem számolhatni; de azon kellékeket igen, mellyek nélkül az iménti követelmény rendeltetésszerű végrehajtása képtelenség. Ezen kellékek közé sorozandó minden más előtt

az egyén, eredetileg meghatározott, tehetségeinek olly magasztos fejlettségi állapota, mellyet csak az észszerű művelés idézhet elő.

Két egyén áll most előttünk : a művelő és a művelendő. Mindenikben megvan az embereszme, melly a művelésnek végső alapját teszi; de az őket egymástól egyénileg elválasztó sajátságoságon fölül még azon különbséggel is : hogy a művelőben az embereszme fejttett, a művelendőben fejttetlen. Mit akarhat tehát illyszerű viszonyban a művelő egyén? Olly működést, melly a művelendő egyénben valósuló embereszmet a neki tulajdon törvények szerinti fejlődésben mindinkább elősegítse. Hogy ezen elősegítés a művelő részéről annál kívántabban sikerülhet, minél gazdagabban és nagyobb kiterjedéssel fejttette ki önmagában az embereszmet, a déli napfénynél is világosabb. Mert minél gazdagabban fejttette ki önmagában az embereszmet : annál több valósítmányt birtokol, mellyeknél fogva a művelendővel több oldalról érintkezhetik határozólag. Továbbá minél nagyobb kiterjedéssel fejttette ki önmagában az embereszmet : annál több viszonyismeretet gyűjthetett; mellyek őt a művelendő egyén sajátságos viszonyai közt akár milly létóvától könnyebben megóhatják. Szóval, minél nagyobb a művelő egyénben, a saját öneszméjének fejttettségén nyugvó becsállás : annál képesebb és vállalkozóbb azon kötelességek pontos teljesítésére, mellyek a művelés irányában szükségképi feltétek. Mivel tartozik tehát a művelő, ha kötelességeit pontosan akarja teljesíteni, A) a művelendő egyén, B) önmaga, C) a művelés, mint öntudatos működés iránt? Lássuk e pontokat egyenként.

A) Mivel tartozik a művelő művelendője iránt? Tartozik őt, mint embert, méltányolni. E kötelesség a művelőben is művelendőben is benlevő embereszmeből közvetlenül foly: miért is felvilágosítása, öntudatos megalapítása és teljesítésére különös gond fordítandó. Fejttetlen ugyan a művelendőbeni embereszme; de fejttethető, még pedig épen olly eredeti törvények szerint, minőket maga művelő is követett, midőn önmagában az embereszme megvalósításával saját becsállását, s ez által saját emberi méltóságát tetteg és öntudatosan megszilárdította. A mi tehát már a művelőben valóság, az még most a művelendőben csak lehetőség; de az épen a művelő szándéka : hogy segédkedésének határozó befolyása által a lehetőség valósággra fejlődjék. E benső viszonyban fűződik ama szellemi egyesülésnek láncolata, melly nélkül a művelőtől követelt méltánylás igazán emberivé sohasem lehet. Nem is mulékony hangulatok, elfogultságot szülő nézetek, vagy akár milly mellékes czélokra, hanem az emberi természetnek okszerű és mindenkép tisztá megismerésére kell azt alapítani.

Minek következtében hogy a művelő a művelendő egyéniségét minden oldalról megismerhesse, törekedjék azt észszerűleg fölfogni. Illynemű fölfogás nélkül sohasem fog biztosan haladni. Hiszen a művelő a megalapítandó méltánylásban olly szellemi állapotot akar a maga részére biztosítani, melly tévitas véleményekkel szemközt a józan meggondolást, fárasztó akadályok irányában a nem tágitó kitartást, haladással kecsgettető várakozásának megfeneklésekor a fölbuzduló lelkeséget nemcsak nem késlelteti, hanem állandóan elősegíti, ehhez pedig minden tekintetben észszerű fölfogás kívántatik. Legyen ennél fogva a fölfogás

a) tárgyszerű. Leend ollyanná, ha a művelendő egyén épen ugy fogatik föl, a hogyan van. Dőreség azt képzelni, hogy a művelés alá vett növendék tabula rasa. Fejttett ő már ki magában a művelés kezdetéig is tartalmat, de nem öntudattal, nem szabadon, hanem ösztönszerűleg működve. Oda kell őt a gondosan üzendő művelés által vezényelni, hogy azon fejlődés, melly előbb ösztönszerűleg történt, öntudattal és szabadon eszközlendő fejlesztéssé váljék. De hogyan, ha a művelő sem a tehetségeket, sem azon tényezőket tisztán tárgyilag föl nem fogta, mellyek a művelendő egyéni tehetségeit a tartalom jó és rossz oldalainak ösztönszerű előhozására fölizgatták?

b) Legyen a fölfogás igaz. Leend pedig azzá, ha a művelő a növendék mind jó, mind rossz oldalainak szorgos kiszemelése után sem a jónak a rossz fölött, sem a rossznak a jó fölött nem enged elsatnyító túlnyomóságot. Ki mondhatná, hogy az elfogult művelő valamennyi tettében igazságos leend a növendék iránt? Ha pedig nem leend, várhat-e tőle őszinte bizodalmat? Avagy lehet-e önmaga nyugodt, ha kellő nyomozgatás után kénytelen megvallani : hogy növendékében csak azért rögzött meg sok rossz a jó kö-

zött, mert hozzá szerfölötti előszeretetet vagy előgyűlölettel viseltetett? Pedig ez az igaztalan fölfogás után el nem maradhat, valamint a káros következmények sem. Hányszor tapasztaljuk, hogy az olyan művelő, ki növendékében csak a jó oldalakat legyezgeti, az innen származó előszeretettel fogva a rossz oldalak iránt majdnem egészen vakká lesz. Ellenben az olyan, ki csak a rossz oldalak indásodását kémlelgeti, az innen származó előgyűlölettel fogva a jó oldalak csiráit vagy egészen elfojtja vagy legalább megbúrjánosítja. Hasonlítson az emberművelő az értelmes orvoshoz, ki a test mind ép mind kóros részeinek módjával történt kipuhatolása után oly gyógyszert nyújt, melynek elemei az ép tagok rokon elemeivel együtt munkálva túlnyomóságot vinnak ki maguknak a kóros tagokban levő elemek fölé, s miután az ezek közt talált rokon elemeket is részükre vonták, egyesült erővel támadják meg saját gyűlhelyeiken a kórelemeket, hogy őket szabályszerű működésre bírván az egész szervezet összehangzását visszaállítsák.

c) Legyen a fölfogás czélszerű. Tárja fel a művelendőnek egyéni becsállását egész minőségében, hogy ennek okszerű megítélése által a méltánylás belsejükből megalapítottá váljék. Út ehhez az azon álláspontokkal szorosabb megbarátkozás, melyekről a művelés alá vett egyén általában méltányolható. Nem azért kell azonban a művelőnek az érdekelt álláspontokkal megbarátkozni, hogy közölköz valamelyikhez makacsul ragaszkodjék, hanem azért: hogy mindenik becsének kellő megbírálása után valamennyi fölé emelkedvén meghatározhassa, vajon a növendék fejlettségi állása ennek vagy amannak érvényesítését teszi-e szükségesebbé. Fölötte sok függ attól is, hogy ezen meghatározás a viszonyok különféleségéhez képest mímódon történt.

Művelés dolgában minden más előtt az eszköz és cél közötti viszony érvényesítetik. Nem ok nélkül. Az ember, akarja nem akarja, emberek közt van, mint része a rá folytonosan ható államegésznek. Benne van, mozog és él. Önkényt folynak innen e kérdések: mi az állam az emberre nézve? mi az ember az államra nézve?

Az első kérdésre adott válasz így hangzik: az állam cél, az ember eszköz. Ezen alaptétel szerint az ember nem önmagáért, hanem az állam javáért műveltetik. Van, hogy az államnak szolgáljon. Sokan egyedül akkor vélik a művelést legjobban kezeltnek, ha az ember egyetemi oldalának tulságig üzött méltánylásával az egyedi oldal majdnem egészen háttérbe szorítatik. Ki nem emlékezik itt Spártára? A spártai nő leküzdve anyai érzelmét, illy szavak kíséretében adta át harczba menő fiának a pajzsot: „vagy ezzel, vagy ezen.“

A második kérdésre adott válasz így szól: az ember cél, az állam eszköz. Ezen alaptétel szerint az ember nem az államért, hanem egyedül önmaga javáért műveltetik. Az ehhez szítók előtt a művelés csak akkor helyes, ha az ember egyedi oldalának tulságig üzött méltánylásával az egyetemi oldal majdnem egészen háttérbe szorítatik.

Egyoldalú tapogatózások! Hová lesz így az erkölcsi méltóság, melyet sem az államtól sem az embertől nem lehet megtagadni? Sem az egyetemi sem az egyedi oldal egyedül nem teszi az ember valóságát, hanem a kettő együtt. Mire való tehát az oldalak különleges tartása? Hiszen a művelés munkaköre csak a valóság lehet.

Műveltessék az ember, a mint van, azaz, midőn az államért műveltetik, műveltessék önmagáért is, és midőn önmagáért műveltetik, műveltessék az államért is. Itt már az eszköz és cél közötti viszony tartása nem külső, hanem belső. Itt mindenik egyén azonrendű tag az emberiség nagy egészében. Szóval, itt az egyén méltányoltatik, mint ember, mint öncél, melyet önmaga saját, meg nem másítható, létviszonyai közt, önerejüleg tartozik megvalósítani.

Le van kötve először is a természethez, hogy azt öncéljainak eszköze gyanánt használhassa. Hogyan, ha meg nem másíthatólag le van kötve? Ez ellenmondásnak látszik. Ugy van, de abban áll épen az ember egyik előnye, hogy ezen ellenmondáson túltehet, ha tehetségeinek összehangzó kiművelése után a természet irányában hódítóvá lesz. Mennyire viheti e, kivált mailag igen nagy buzgással üzött hódítást, elméletileg a természeti tárgyakra vonatkozó tudományok, gyakorlatilag a gazdaság, ipar és kereskedés világosan tanúsítják. Vannak, kik az embert csak annyiban méltányolják, mennyiben az közvetve vagy köz-

vetlenül részt vesz az anyagi érdekek előmozdításában. Ilyenek az ugynevezett utilizmus terjesztői. Szerintök egy hasznos gép föltalálója föler a világ minden bölcsészeivel.

Továbbá az egyén olly szerv az emberiség nagy szervezetében, melly annak belszükségü fenállása, haladása és tökélyesülésén önhatólag köteles munkálkodni. E létviszonyban gyökerülnek a boldogság, erényesség és üdvösség eszméinek mindinkább megvalósítására célzó intézetek. Vannak, kik az egyént csak annyiban méltányolják, mennyiben tér- és korszakhoz nem kötött tényezővé vált az emberiség szellemileg dicső magasztásában. Ide tartoznak az elvont humanizmus pártolói.

Végre az ember szabadsággal díszeskedő teremtmény, ki tudva és akarva tartozik részt venni azon összes munkálkodásban, melly által a világegész, az Istentől belé oltott eredeti törvények szerint, folyvást halad a világcél felé. E létviszonyon nyugszik az egély titokteljes intézményeivel együtt. Vannak, kik az egyént csak annyiban méltányolják, mennyiben az magát egélyileg ki tudta emelni a föld lelket sorvasztó bűnbilincsei közül.

Hamindjárt nem mindenütt határozottan, de mégis elég világosan kitént a mondottakból, miszerint kell valamelly pontnak lenni, hol mindaz, mi eddig az érintett álláspontok irányában említve lön, mintegy középpontban egyesül. Hogy pedig ezen középpont nem az emberen kívül, hanem azon belül keresendő, kétségtelen dolog. Ezen középpont nem más, mint az egész tartalmasságában vett, emberi szellem, melly önmagának tudva és akarva végrehajtott tevésekor, teszi magát eredeti létviszonyai közt mint önczél, s ez által jogot mutat önméltósága elismeréséhez. Az ezen legfőbb álláspontról méltánylandó ember először is

a) olly egyén, ki eredeti határozottságánál, vagyis természeténél fogva a mindenség valamennyi tagjától nemcsak külsőleg hanem belsőleg is állandóan különbözik. Innen van, hogy azok, kik az embert főleg mint egyént tekintik, méltánylásukat azon fokhoz mérik, mellyen az saját természetét a léti és különleges viszonyok közt előfejtette. Minél gazdagabb és mélyebb az egyéni tartalom fejlettsége: annál nagyobb a mindenségbeni érvényültség. Ezen állásfokról ítélnék azok, kik mindenben csak az eredetiséget csudálják.

b) Az ember olly alany, ki tudattal bírván föléje győz emelkedni azon közvetlenségnek, mellyhez különben ösztönszerűleg van lekötve. Ezen állásfokról ítélnék azok, kik mindenütt és mindenben csak az értelmiséget és a fölvilágosultságot hirdetik, és kik az embert csak annyiban méltányolják, mennyiben részt sajátított el magának a közértelmiség kincseiből.

c) Végre az ember szabad akarattal bíró személy, ki öneszméje megvalósításában érdemeket gyűjt s ezen törekvés által azzá lenni állandóan akar, mivé eredeti rendeltetésénél fogva lennie kell. Ki az embert ezen legőszerűbb állásfokról méltányolja, egyetlen egy becspontra sem zár ki azok közül, mellyek az eddig előadottak nyomán a művelendő növendékben napfényre hozathatnak.

Említve volt már, hogy az érintett álláspontok közül egyet sem szabad a többiek sorából kiragadni, ha őszintén akarjuk: miszerint azon méltánylás, mellyel a művelő művelendője iránt viseltetni tartozik, igazán emberi legyen. Valamennyi egyenlően érvényesítendő; mert csak így lesz a művelő művelendője iránt bensőleg érdekeltté, így fog vele szellemileg igazán rokonulni, csak így fog lassanként oda jutni: hogy az önmagában özszerűleg megvalósított embereszme nyilatkozmányai által a művelendőben fakasztott és öregbített vágyon fölülr, még buzgalmat is szilárdítson; melly a szendergő embereszmeinek mindinkább előfejtésére szakadatlanul törekedjék. Sőt csak az illyképen fölvilágosított és megtisztított méltánylás szolgálhat valódi ok gyanánt azon kötelesség pontos teljesítésére is, mellyel a művelő, mint olyyan, önmaga iránt tartozik. Miben áll ez?

B) Azon föltét alapos megszerzésében, melly őt, akár kövesse várt eredmény iparkodását akár nem, váltiglan megnyugtathatja az iránt, hogy hivatásának, az előfordult viszonyok közt, tehetsége szerint csakugyan megfelelt. Melly igen szükséges az illy föltét bírása, azt a mindennapi tapasztalás elég nyíltan

mutogatja. Sehol sincs az ember annyi váratlanságnak kitéve, mint a nevelési pályán. Száz eset közt alig esik meg néhányszor, hogy a nevelő fáradozása igazán méltányoltatnék. Ha sikerül a nevelés, növendéke a dicsőség; ha nem, övé a gáncsözön. Első esetben fáradalmai, másodikban a kijátszó akadályok számba sem vétetnek. Vértelje föl tehát magát előre is a lemondás vértével; mert, ha küzdenie kell a váratlanság fülánkjeival, használand; ha nem, művelőhöz illő magasztosságra képesíti. Mondjon le előre is minden, kívülről eredhető megnyugtatósról; de a saját kebelében fakadozóról soha. Ezt önmagától mindig követelje, s ha igazán követelheti, joga van a külsőséget föl sem venni. Ámde hogy e követelés méltán is történhessék, biztosítsa magát előre is az iránt, hogy a fővállalt működés halárain belül, ő rajta semmi sem múlandik. Hassa keresztül elméjével a művelés minden ágbogát, hogy így annál közelebből megbarátkozhassék ama módokkal, mellyek tudása nélkül alig lehet más a művelés setétbeni tapogatódzásnál.

Mivel tehát bizonyos, miszerint a fonák művelésmód csak fonák eredményt adhat, annál inkább van érdekében a művelőnek azt tudni: vajon ama mód, mellyel kitűzött céljához eljutni törekszik, el van-e látva a kellő sajátságokkal vagy nincs. A kellő sajátságok közt első helyet foglal az öntudatosság, mellyben a kitűzött célnak tudása vezérfény gyanánt fogja kitüntetni a többi elemeket. A céltudat olly szegletkő, mellyhez a haladás mindenik lépése biztosan támaszkodhatik. Ne is történjék lépés, hol a következő kérdések avatottan meg nem fejtetnek: mi? honnan? és miért? A mi? megismertet annak múváltával, a honnan? okával; a miért? céljával. Ámde ezek mindenik lépésnél csak mozzanatok, mellyeken keresztül a művelésnek, mindenikbe lelket öntő végcélja fogja magát fokenkénti megvalósítása által előtűntetni. Olly föladat lesz tehát a végcél, mellyet a művelő minden lépten, nyomon szemmel tartani és szándékoltan haladva tartozik megvalósítani. A szándékoltnál haladásban minden elért fok összehasonlítandó a végcéllel, hogy így világosan kitéssék, mennyiben van benne és általa a művelés végcélja megvalósítva, mennyiben nincs. Azon elvénél fogva, miszerint egyetlen egy haladásfok sem merítheti ki a valamennyi által megvalósítandó végcél, minden elért fok hiányt foglaland magában, melly, haladással kiegészítésre várván, mint föladat oka lesz újabb megfejtésnek.

Ámde mivel a föladatok, mint közvetlen célok, különbsége, a megfejtés módjában is különbséget igényel, továbbá mivel ugyanazon cél, az esetleges viszonyok váltakozásai miatt, más más fokozatokon keresztül is megvalósítható, bizonyos: miszerint a művelés módja, józanul átgondolt műfogások nélkül, kellő biztossággal nem ajánlkozhatik. Hogy ajánlkozhasssék, okvetetlenül megkivántatik a művelés módjának természetesség.

Lesz pedig természetű, ha a műfogások nem önkényileg akárhonnán, hanem mindig a művelendőnek saját szerű egyéniségétől kölcsönöztenek. Bizony másféle bánásmódot igényel a rózsza, ibolya, szironták, a nefelejts, hamindjárt valamennyi a virágországhoz tartozik is, meg sem említvén azon műfogási különbségeket, mellyek a föld, levegő, időjárás és egyebek által szükségeltetnek. Mi joggal lehetne kívánni, hogy a művelendő egyén saját fogékonyosságát a művelő irányában örömet nyissa meg, ha a természetlen bánásmóddal előidézett hangulat az ő természeti hangulatával legkisebb pontban sem rokonúlhat? A meghasonlásra erőszakolt kedély elzárkodik inkább, hogysem önmaga iránt elhűtlenedjék. Jól felfogott és körültekintőleg megítélt alapra van tehát szükség, melly a művelés módjának biztosságát közvetlenül támasztogassa.

Vannak, kik ezen alapot nem az egyéni, hanem az általános emberi természetben akarják föltalálni, s a mint azután azt vagy eredetileg jónak vagy eredetileg rosznak állítják: a szerint két művelési módra nyujtanak alkalmat, ugymint a tagadólagosra és tevőlegesre.

A tagadólagos művelés szerint az emberi természet eredetileg jó. De ha jó, honnan az a sok rosz, mellyek az embert a választott életpályának akármelylek foglalkozásai közt szünet nélkül aggasztják? Azon akadályoktól, mondják ők, mellyek miatt az ember sem természetét nem fejtheti ki mindig saját eredeti törvényei szerint, sem a már kifejtettel nem működhetik mindenütt önállólag. Eltávolítandók tehát először is az akadályok, hogy aztán annál szabadabb tér engedtetthessék a művelendő egyénnek. Hogy magától elromoljék, nem kell tartani; mert a jótékony természet nem hagyja őt elcsenevészni.

A tevőleges művelés alaptétele szerint az emberi természet eredetileg rossz. De ha rossz, honnan a sok jó, mellyek az emberi nemet boldogítják? Azon hatékony bánásmódtól, mondják sokan, melly az embert, rossz akaratának megtörése után, a jó elfogadására kényszerítette. Félre tehát minden önállással a művelendő egyénnél; különben lehetetlenség a sok dudvától megszabadulni.

Merőben szemközt álló művelésmódok! A tagadólagos belőlről kifelé, a tevőleges kívülről befelé hat. Amannak főiránya az irtás, emezé az oltás. Amannak lételeme az önállóság, emezé a szenvedőlegesség. Amaz a kiművelendő tartalmat készen találja, ez alkotja. Amannak műfogásai a kifejtésben, emezéi a befejtésben összpontosulnak. Amannak eredménye az egységben hiányos sokaság, emennek a sokaságban hiányos egység.

Mit látunk ezekben? Ismét egyoldalúságokat, mellyek a helyett, hogy a művelést kitűzött végcéljához haladásban elősogitnék, újabb meg újabb akadályokkal hátráltatják. Ha minden akadály eltávolítása után, a tagadólagos művelés mindenben tárt utat enged az egyéni önállóságnak, mi fogja megadni a szellemi tehetségek folyamatának ama megszilárdulást, melly nélkül az élet saját iránytalanságának ürében vesz el? Talán az eredeti törvények? Hiszen az egyéni önállóságban túlnyomóvá lett önkény előtt ezek is eltávolítandó akadályok. Egyfelül tehát az érzetek áradozása, másfelül a képzelem csapongása, végre a vágyak ledérkedése ragadja el a növendéket, ki nyomorult ziláltsága következtében mindenkép öntelenné válandik. Ezt eredményezi az egyoldalú önállóság.

Ha pedig az önkény a túlnyomó kényszer által egészen elfojtatik, honnan veendi a tevőleges művelésmód azon vidorságot, melly nélkül az élet kopár szikla? Szükséges ugyan, hogy a növendék tehetségei bizonyos határokon belül mozogjanak; ámde azok a határok nem akárminők, hanem a természetiekkel mindenkép rokoníthatók legyenek. Vagy talán a gépileg megfásított test vagy a készakarva megtompított lélek az, mit az ember nagyszerű rendeltetése kíván? Balgaság azt sürgetni, hogy a lombjaitól megfosztott fa ép gyümölcsöt érleljen.

Sem egyedül tagadó sem egyedül tevő ne legyen tehát a művelésmód, hanem legyen özszerű, vagyis olyan, melly akkor, midőn irt, oltson is; midőn olt, irtson is. Tágítson a fogékonyságon, hogy az önhatóságnak annál élénkebb mozgást engedhessen, öregbítse az önhatóságot, hogy a fogékonysággal gyűjtött álladéki elemeket annál tökélyesebben összehangzó szervezkedésnek indíthassa.

Megjegyzendő azonban, miszerint a létoldalok mozgási súlyához képest az özszerű művelésmód folyamatában is jönnek elő fokozatok, igényeikben hatékonyak. Magában foglalja ugyanis mind a tagadólagos mind a tevőleges módot, s a mint vagy ennek vagy amannak működésiránya bir nagyobb súlylyal: a szerint az özszerű művelésmód is másmás alakot fog mutatni. Ha túlnyomó benne az irtás az oltás fölött, akkor fegyelmel; ha túlnyomó benne az oltás az irtás fölött, akkor vezényel; ha pedig benne mindenik irány egyenlő hatálylyal lénykedik, akkor igazán szervez.

Alapúl e magasztosító szervezéshez azon tökélyösztön szolgáland, melly az embert a földi teremtmények közt valamennyi fölé helyezi. Mivoltában áll e tökélyösztönnek, hogy mindazt földolgozandó lét-szerű elfogadja, mi őt a neki eredetileg adott törvények szerinti működésben elősegíti; ellenben mindazt magától távol tartsa, mi őt az illynemű működésben megakadályozhatná. Akadályozhatja pedig nemcsak a létszerekbéli fogyatkozottság, hanem azok mértékfölöttisége is. Azon legyen tehát a művelő, hogy az akadályokat gondosan eltávolítsa, a létszerek mértékszerűségét előidézze és fentartsa, hogy a kifejtett tökélyelemeket befejtőleg egymásra viszonyítsa, s ez által a rokonuló elemek összehangzását, a művelendő egyéniségéhez arányosan mindinkább előmozdítsa. Fejtegetésünk továbbítása nélkül is világosan látszik ezekből: miszerint azon főirány, mellyben az özszerű művelésnek műfogásai központosulnak, sem nem egyedül a kifejtés, sem nem egyedül a befejtés, hanem a kettő egysége, vagyis az előfejtés.

Ezek nyomosabb átértése után minden tartózkodás nélkül kiemelhető azon kötelesség is, mellyel a művelő egyén a művelés, mint öntudatos működés, iránt tartozik.

Tartozik azt, mint önmagában megkülönböztetett egészet, a belső fölfogás három fokán keresztül, minden oldalról megismerni. Gyakoroltatik ugyan a művelés a nélkül is, hogy az illy megismerés világosan előre bocsátatott volna; ánde az olly művelőnek, ki fontos hivatásában biztosított haladással kíván eljárni, nehezen okozhat valami meg nem győzhetőbb akadályokat, mint az önmagávali meghasonlás. Meg fog pedig önmagával előbb utóbb hasonlani, ha haladási szándoka mellett a művelés öntudattól üres ténykedésén fölül nem akarna emelkedni.

Vannak, kik e fölülemelkedés irányában a közvetlen fölfogáson nyugvó ismeretet azon oknál fogva tartják elégségesnek, mivel általa a művelés a maga osztatlan egészletében tekintetik. Igaz, hogy így a művelés minden más működési egészlől meg van választva s hogy cél hiával sincs a kezelés; mindazáltal mivel az illy ismeret sem a működési egészek közt fennálló viszonyokat nem bírja határozottan kiemelni, sem a lényeges határozatokat a nem-lényegesektől nem bírja állandóan megkülönböztetni, sem a tárgy természetéből merített szabályokat az esetékiek fölött nem bírja kellőleg meghatályosítani, végre mivel a művelés főczélját sem bírja a többi célok irányában szervezővé tenni, látszik: miszerint a művelőnek ezen ismeretnél megállapodnia nem lehet.

Mások a közvetett fölfogáson nyugvó ismerethez szítanak. Homályosolván a művelésnek, mint egésznek közvetlen szemlélését, tudni akarják, hogy mi az, a mit magában foglal? Szoros határokat vonnak a külső és belső, lényeges és nem lényeges oldalak közt; ánde mivel így a metszőleg kiemelt részekre fordított figyelem az egészet, mint egészet, háttérbe szorítja, nem méltányoltatik elég tárgyyszerűséggel azon belsűkségű összefüggés, melly a részeket egy, fejlődésben nyilatkozó, egészszé olvasztja. Nyujt tehát sokaságot, egység, nyujt tagokat, özszerítő életfejlés nélkül.

Innen az özszerítő fölfogáson nyugvó ismeret szükséglete. Általa a művelés mint magát előfejtő egész ragadtatik meg. Oszlja az előbbieik lökélyeit, de hiányaik nélkül. Megragadja a művelést, mint egészet, de a nélkül, hogy a részeket elhanyagolná; bonczkés alá veszi a részeket is, de a nélkül, hogy azon középpontot csak egy perczig is szem elől tévesztené, melly a részeket bensőleg összetartja. Előfordul tehát benne mind az első fölfogás közvetlensége mind a második közvetettsége, de nem elkülönözött, hanem egységbe olvasztottan.

Önkényt foly ezek után a következő kérdés: mi azon középpont, melly a művelést bensőleg összetartó és fejlődő egészszé teszi? A művelés főczélja, melly nem lehet más, mint a műveltség; mert mit akarhat a művelő, mint művelő, egyebet a műveltségnél? A műveltség bárhol találtassék, mindig olly állapot, melly valamelly cél, vagy czélosztály megvalósításának sikerültére mutat. Három pont öllik itt szemünkbe; a megvalósítás, melly bizonyos erők lényezése nélkül nem gondolható; a sikerültség, melly az előbbi állapot átalakíttóságát tünteti föl; végre a cél, melly az erőket mozgásba hozta, a megvalósítás folyamatát szabályozta, a sikerültségben pedig önmagát érvényítette. Következőleg a műveltség olly állapot, mellyet czélok érvényültsége diszesít: és így a czélok sokasága és azok minél összehangzóbb érvényültsége nyujtja azon mérvesszöt, mellyet valamelly nemzet vagy egyén műveltségének méltánylásakor mindig figyelemmel kell tartani.

A czélok érvényültsége az érdekek mezején szokott virágzani: innen van, hogy a külső oldalról tekintett műveltség az érdekek minősége szerint osztályoztatik. Létezik anyagi, szellemi és összes műveltség is. Az anyagi műveltség az anyagi érdekeknek, a szellemi műveltség a szellemi érdekeknek, az összes műveltség az összes érdekeknek előmozdítása, lökélyesítése és érvényesítésében fog nyilatkozni. Azonban sem egyedül az anyagi sem egyedül a szellemi műveltség nem meríti ki a műveltség eszméjét, hanem a kettő életbeni egysége, mellynek létalapja az egyéneken keresztül fejlődő nemzeti élet.

Mit akar tehát a művelő a művelendőre nézve? Olly műveltséget akar benne létesíteni, minövel önmaga már bír. Többet nem lehetne löle várni, nemo enim dat, quod non habet. Megvetheti ugyan olykor alapját egy magasabb műveltségnél is; de a kivétel az ő erejét fölülmulja. Söt olykor a növendék műveltségi állása már a művelés folytán meghaladja a művelőt, mit azonban koránsem a művelőnek, hanem a szerencsés körülmények mellett a növendék természeti adományozottságának kell tulajdonítani. Illy eset-

ben földolganak ismerje a művelő : akadályt nem gördíteni a természetű fejlődés elé ; mi azonban nem csekély földadat, mert ismételt önmegtagadásba kerül. Könnyítend ezen , valamint más viszonyokból származható, nehézségeken is, ha jókor megbarátkozik azon működési fokokkal, mellyek meghaladása után a művelés fogalma önmaga von határt saját mozgásának. Mellyek azon fokok ?

Akármi működéseknek időben kell végrehajtatnia, nem fejtheti tehát ki a tárgy tartalmában létező határozatokat másképp, mint egymás-utánilag. Így van ez a művelés körében is. Az idővel megvalósítandó célok, valamint az ezen megvalósításhoz szükséges tehetségek is, benvannak már a művelendő egyénben, de fejtellenül és csak léti alakban. Hogy ki is legyenek fejtve, az a művelő dolga. Megjegyzendő azonban, hogy a művelés, mint művelés, nem tárgyalja a célokat, hanem a tehetségeket, de a művelést végrehajtó egyén igen ; mert a művelést soha sem fogja az egyéni tehetségeknél kívánt eredménnyel alkalmazni, ha az érdekek országában érvényülő célokat megháborítatlan figyelemmel nem kíséri. Innen a művelés három fokon keresztül történi izomodása.

a) Midőn a művelő az első fok körében munkálkodik, először is kitűzögeti egymásután a megvalósítandó célokat ; azután kiszemeli a megvalósításhoz szükségelt emberi tehetségeket ; végre a célokra viszonyított tehetségek szabályszerű gyakorlása által oly állapitottságot szerez a növendéknek, mellynél fogva ez a külső és belső akadályok legyőzése, a célok kivivése és saját személyének biztos érvényítésére mindenkor készséggé válik. E készséggé közönségesen ügyességnek mondatik. Midőn tehát a művelő a növendéket e fok körében műveli, ügyesíti azt. Nincs életpálya, mellynek inas évei nem volnának. S mi történik az inással ? Különbféle célirányban ügyesítetik. Az ügyesség szorosán egyedi sajáttság. Lehet ugyan az egyén többféle irányban ügyes, de bárhol és bármennyiben lássék annak, mindenütt és mindenben ki fog rajta tűnni a kizáró egyedoldalság. Lehet valaki jó költész a nélkül, hogy építész, szobrász vagy zenész is volna, pedig ezek is a művészethez tartoznak. Sőt, mint költész, lehet valaki jó lyricus a nélkül, hogy jó epicus vagy dramaticus volna. Mint lyricus költész is köllhet valaki jó bor- és népdalokat a nélkül, hogy a magas odák költésében ügyességet tanúsítson.

b) Mind tartalom mind körre nézve gazdagabb a művelés második foka, vagyis a képesítés. Midőn a művelő képesít, nem elszigetelt, egyes célokat, hanem egész, sőt több célosztályokat tart szem előtt s úgy intézi a növendék megállapítandó tehetségeinek gyakorlását, hogy azok nemcsak a kitűzött célosztályban létező egyes célok, hanem a több célosztályok megvalósíthatása s méltolhatása iránt is készséggel birjanak. Nincs életpálya, mellynek legényévei nem volnának. S mi történik a legénynyel ? Többoldalúságra képesítetik. A képesség szorosán egyetemi sajáttság. Képesítéskor nem azt akarjuk, hogy a növendékből jó epicus, lyricus vagy dramaticus, hanem hogy jó költő váljék ; de azt sem egyedül, hogy jó költő, hanem hogy jó szónok is váljék ; sőt az sem elég, hogy csak jó költő és szónok, hanem azt, hogy általában jó művész váljék. Ugyanilly egyetemiséget akarunk a növendékekkel elérteni a tudományok, valamint a gyakorlati élet köreiben is.

„Teljes lehetetlenség ! Hiszen már régóta énekli Virgilius : Non omnia possumus omnes.“ Igaz, hogy ezt Virgilius már régóta énekli, és ezt a művelő nagyon jól tudja, s mégis, mint képesítő, nem akarhat kevesebbet, mert a képesség, mint olyan, nem ismer határokat, „Ez ellenmondás.“ Ez is igaz, de lássuk, talán feloszlatható.

Az ügyesítés egyoldalú, a képesítés sokoldalú készsége törekszik ; mert amaz az ember egyedi, emez ellenben egyetemi oldalán nyugszik. Amaz szorosán kijelölt határok közt mozog, ez túlterjed a határokon. Amaz által az erők egyes munkakörre szorítanak ; emez által valamennyi munkakörre kiterjesztetnek. Világos ezekből, miszerint az ügyesítés és képesítés különleg tartva, sohasem fognak egygyé válni. De ki kényszeríthet minket az ember egyedi és egyetemi oldalainak különleges tartására, miután bizonyos, hogy ezek az ő személyiségében valódilag egyesülve vannak ? Tekintessék tehát a növendék mint személy, mert csak így fog a művelés.

c) azon fokhoz eljutni, mellynek körében özszerítőleg munkáland vagyis jártasít. A jártasítás magában foglalja

α) az ügyesítést, de nem elvontan, hanem természetűven. Ugyanis minden ember, eredetileg meghatározott egyéniségénél fogva, bizonyos munkakörbeni foglalkozásra van a Teremtőtől kiválasztva. Ebben áll természeti hivatása. Az ehhez vonzódást, akárminő viszonyok közt legyen, sohasem fogja teljesen elaltatni. Ugy ügyesíteni a növendéket, hogy akkor, midőn életpályát választ, eredeti hivatása iránti vonzódása kellő hatást gyakoroljon, a művelő kötelessége. Minek következtében puhatólja ki a növendék eredeti hajlamát az annak megfelelő munkakörrel együtt; ne kiméljen semmi fáradságot azon tehetségek folytonos gyakorlásában, mellyek működését a minden oldalról megismerendő munkakör igényli; úgy intézze a munkakörbeni eljárást, hogy a növendék szükségképen lássa, miszerint a megkedvelt munkakörbeni célokat csak az egyéb munkakörökben divatos foglalkodás elsajátítása által lehet tökéletesen elérni; s ezen kiszámolt eljárást addig folytassa így a művelő, valamíg a növendék saját tehetségeinek eddig szerzett fejlettségét és ügyességét hiányosnak nem érzeni. Ha ez bekövetkezett, nyerve van a növendék s a jártasítás bevégezése a, más munkaköröknél is hasonlólag érvényítendő, ügyesítés első mozzantását.

β) A jártasítás magában foglalja a képesítést is, de szinte természetűven. Ugyanis az ember, mint tagja a mindenségnek, eredetileg birtokolja már azon elemeket, mellyek által a mindenség valamennyi tagjával bensőleg összefügg. Ezen benső, általa mélyen érzett, de még nem ismert, összefüggés teszi létalapját azon ingernek, melly a növendék elfogulatlan szellemét szünet nélküli mozgásban tartja. Örömet rokonul a vele rokon elemekhez, s ha ezeket, saját egyéniségének határozottságánál fogva, a közvetlen tárgyakon föl nem találja, korlátot nem ismerőleg csap át a legtávolabbakhoz is, csak hogy az elrokonított elemekből szabadon fölépíthesse azon képzelmi világot, mellyben valamennyi tehetségét korlálatlanul mozgatja. Hogy ezen képzelni világ minden korlátlanúsága mellett sem kaphat másunnal alapszint, mint az egyéniség minőségétől, magától értetik.

De magától értetik az is, miszerint a művelő épen azon pontra tartozik különös figyelemmel lenni, mellynél az egyéniségen keresztül beható külvilág érintkezésbe jő a belvilág fölzsendített elemeivel; mert ha e pontot kellőleg tisztán nem ismeri, sem az eléggé gyakorlott tehetségeket nem tudja megválasztani az elhanyagoltaktól, sem a gyakorlás végett nyújtott tápelemek közt nem lelendi föl a különbséget. Lesz tehetség, melly magát a külvilágtól kapott tápelemeken gyakorolta; másik, mellynek tápot az ember egyetemi tartalma kölcsönözött. Azon legyen azután a művelő, hogy az eddig külvilágilag táplált tehetségek a belvilágtól, ellenben az eddig belvilágilag táplált tehetségek a külvilágtól kapjanak feldolgozási anyagot; s e vezénylő működést addig folytassa, valamíg a növendék tehetségei oly állapotba nem hozattak, mellyből ő maga valamennyit képes akármily tápelem irányában szabadon működtetni. Ezen állapothoz eljutván

γ) alkosson a művelő növendékének tehetségeiből mindenkép összehangzó vagyis oly szervezetet, mellyben mindenik tehetség saját eredeti törvényei szerint s oly mértékben működjék, a hogyan azt a növendékbe oltott embereszmének rendeltetészerű megvalósíthatása belszükségűleg parancsolja.

Ez azon magasztos állapot, melly tartalmát teszi a valódi műveltségnek. A ki hozzá tehetségeinek természetű ügyesítése, képesítése és jártasítása által igazán felküzdött, az bir ép lélekkel ép testben, abban a külső mindenkép összehangzik a belsővel.

Ámde miután bizonyos, hogy az emberi tehetségek működésbeni összehangzása teszi a szépnek egyik lényeges oldalát, bizonyos ezek után az is: miszerint a művelés érvényülése csakugyan a szépnek eszméjén nyugszik.

Ennyit az önmagára viszonyított művelésről.

Horváth Cyrill.

II.

Tanári kar.

Rendes tanárok.

Tanár neve	Tantárgyak, mellyeket előadott	Tanodai osztályok, mellyekben előadásokat tartott	Hetenkóti előadásainak óra- száma
Barcs Ferencz	Német nyelv Mennyiségtan Természettan	5. 6. 7. 8. 7. 4.	16
Baranyai Zsiga	Hittan Történelem és földrajz.	5. 6. 7. 8. 2. 3. 4.	17
Cserbay István	Latin nyelv Természettan	7. 8. 1. 2. 3.	17
Horváth Cyrill igazgató	Magyar irodalom története Bölcsészeti előtan	7. 8. 8.	8
Koczányi Ferencz	Latin nyelv Magyar nyelv	5. 6.	15
Lengyel József	Hittan Magyar nyelv	1. 2. 3. 4. 2. 3. 4.	17
Richter Rudolf	Német nyelv Földrajz Mennyiségtan	1. 2. 3. 4. 1. 1. 2.	17
Schirhuber Móricz	Természettudományok Mennyiségtan	5. 6. 7. 8. 6.	16
Schröck Ferencz	Történelem és földrajz Mennyiségtan	5. 6. 7. 8. 3. 4.	18
Sümeghi Pál	Latin nyelv Mennyiségtan	3. 4. 5. 8.	17
Szepesi Imre	Görög nyelv	3. 4. 5. 6. 7. 8.	18
Ujváry János	Latin nyelv Magyar nyelv	1. 2. 1.	17

Rendkívüli tanár:

Teffenberg Adolf, francia nyelvtanár.

III.

A pesti tanárok által 185 $\frac{1}{2}$ -dik tanév folytán kiadott munkák.

1. HORVÁTH CYRILL : Értekezés a bölcsészet eszméjéről. II. rész. Mi a bizonyosság? Magyar akadémiai Értesítő 1852.
2. KOCZÁNYI FERENCZ : Latin irodalmi szemelvények, I. füzet, 153. lap. Pesten, 1851.
3. SCHIRKHUBER MÓRICZ : 1) Az elméleti s tapasztalati Természettan alaprajza. I. kötet, harmadik kiadás, VIII. és 264 lap. II. köt. IV. és 360 lap. hét idomláblával. Pesten 1852.
2) Természettan különös tekintettel a vegytanra, németből fordítva Fischer L. József után. Pesten 1852.
4. SÜMEGHI PÁL : 1) Bevezetés az általános számtanba. Pest 1851.
2) Latin nyelvtan IV. folyam, második javított és bővített kiadás. Pest 1851.
3) Latin szókötési gyakorlatok. I. füzet, második kiadás. Pest 1852.
4) Latin szókötési gyakorlatok. II. füzet. Pest 1852.
5. SZEPESI IMRE : 1) Elemi latin nyelvtan, gyakorlatilag előadva. I. r., harmadik kiad. Pesten. 1851.
2) Elemi hellen nyelvtan, gyakorlatilag előadva. I. rész, harmadik javított és bővített kiadás. Budán. 1852.
6. A MENNYISÉGTANÁROK : A pesti nagy Gymnasiumban használatra elfogadott elemi tiszta mennyiségtani műszók sorozata. Pesten. 1852.

IV.

Városi Tanbizottmány.

Pest városának 1851-ki october 27-kén kelt határozmányánál fogva tanbizottmányi tagokul választottak : t. cz. Simunchich Ignác, apát és belvárosi lelkész; Degen János, tudomány-egyetemi tanár; Eggenberger Ferdinand, magyar tudós társasági könyvtáros.

V.

Kivonat a pesti Gymnasium Jegyzőkönyveiből 1717-től kezdve 1752-ig.

Tanév	Hány tanodai osztályban?	Növen- dékek száma	Tanév	Hány tanodai osztályban?	Növen- dékek száma
1717	Négy tanodai osztályban	165	1736	Hat tanodai osztályban	144
1718	— — —	—	1737	— — —	273
1719	A Gymnasium hat osztályból állott	—	1738	— — —	256
1720	Hat tanodai osztályban	232	1739	— — —	249
1721	— — —	297	1740	— — —	151
1722	— — —	290	1741	— — —	256
1723	— — —	316	1742	— — —	225
1724	— — —	278	1743	— — —	281
1725	— — —	244	1744	— — —	393
1726	— — —	312	1745	— — —	—
1727	— — —	246	1746	— — —	464
1728	— — —	213	1747	— — —	394
1729	— — —	208	1748	— — —	485
1730	— — —	241	1749	— — —	560
1731	— — —	210	1750	— — —	568
1732	— — —	—	1751	— — —	539
1733	— — —	134	1752-dik évben kezdettek meg a bölcsészeti előadások.		
1734	— — —	148			
1735	— — —	160			

Összesen : 8935

VI.

Kivonatok az 185⁰/₁ és 185¹/₂-iki Jegyzőkönyvekből.

Tanodai osztály	185 ⁰ / ₁ tanév végén voltak	185 ¹ / ₂ -dik tanévben										
		Alsóbb osztályból fölléptek		Ismétlők		A tanév kezdetén voltak				Időközben eltávoztak	Második félévben jöttek	A tanév végén voltak
		helybeliek	másuttan jöttek	helybeliek	másuttan jöttek	pesti születésűek	budai	vidékiek	Összesen			
I.	52	50	18	4	2	33	2	33	68	9	2	61
II.	56	32	17	1	3	20	2	27	49	7	—	42
III.	41	35	9	4	6	16	—	38	54	6	—	48
IV.	62	22	26	4	5	15	2	31	48	5	2	45
V.	96	58	52	6	3	24	3	83	110	19	—	91
VI.	71	65	21	5	3	18	9	67	94	9	1	86
VII.	155	55	54	6	—	22	8	85	115	24	1	92
VIII.	—	118	50	—	9	21	5	142	168	22	2	148
Összesen	533	435	247	30	31	169	31	506	706	101	8	613

VII.

Sorozati kivonat.

185⁰/₁ dik tanév.

Tanodai osztály	Bizonyítványt kaptak								Vizsgálat előtt kiléptek		Vizsgálat nélkül maradtak	
	Kitüntetésseli első rendűt		Első rendűt		Második rendűt		Harmadik rendűt		A tanév		A tanév	
	A tanév		A tanév		A tanév		A tanév		A tanév		A tanév	
	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.
I.	10	11	40	25	3	10	—	2	1	5	—	1
II.	5	9	37	30	13	7	7	5	6	16	1	2
III.	4	9	20	14	14	8	5	4	4	8	1	5
IV.	5	13	49	31	9	9	—	6	3	6	2	3
V.	10	15	71	49	12	14	5	7	5	15	2	5
VI.	9	16	50	35	13	13	6	5	3	10	—	2
VII.	—	30	—	85	—	20	—	16	—	27	—	2
Összesen	43	103	267	265	64	81	23	45	22	87	6	20
185 ¹ / ₂ -dik tanév első felében.												
I.	9		35		15		5		2		—	
II.	18		23		6		1		1		—	
III.	11		29		9		1		3		1	
IV.	9		31		5		—		3		—	
V.	22		52		19		7		9		1	
VI.	24		53		11		1		5		—	
VII.	12		57		20		10		9		7	
VIII.	23		99		27		—		14		5	
Összesen	128		379		112		25		46		14	

VIII.

Érettségi vizsgálatok.

A már három ízben tartott érettségi vizsgálat eredményét a következő rovatok mutatják.

Folyamat	Vizsgálat ideje	Növendékek száma		Vizsgálat eredménye				
		bejegyzettek	megjelentek	éretteknek ítéltettek	nem éretteknek	Visszaútasítottak		
						fél évre	egész évre	másod ízben
I.	1851. September 15—25-ig	131	129	118	11	9	2	—
II.	1851. October 16—26-ig.	42	41	22	19	5	14	—
III.	1852. Martius 2—7-ig.	32	31	26	5	2	1	2
Összesen		205	201	166	35	16	17	2

Az 185 $\frac{1}{2}$ -dik tanévi érettségi vizsgálat két időszakban fog tartatni : az írásbeli Julius 20. 22. és 27.; a szóbeli September 20. és a következő napokban.

A pesti nagy Gymnasium VIII-dik osztályába járók közül vállalkozott 135 növendék.

IX.

Tantárgyak.**A) Kötelezett tantárgyak.**

Tanodai osztály	Hetenkénti leckeórák száma										Összesen
	Hittan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Történelem és földrajz	Mennyiségtan	Bölcsészeti előtan	Természetrajz	Természettan	
I.	2	7	—	3	2	3	3	—	2	—	22
II.	2	7	—	3	2	3	3	—	2	—	22
III.	2	5	3	3	2	3	3	—	3	—	24
IV.	2	5	3	3	2	3	3	—	—	3	24
V.	2	5	3	2	2	3	4	—	3	—	24
VI.	2	5	3	3	2	3	3	—	—	3	24
VII.	2	5	3	3	2	3	3	—	—	3	24
VIII.	2	5	3	3	2	3	—	2	—	4	24
Összesen	16	44	18	23	16	24	22	2	10	13	188

Jegyzék. Az első félév folytán a VIII-dik osztályban a mennyiségtanra három óra fordított, melyek közül az év második felében egy a latin nyelvi kettő pedig a természettani leckeórákhoz lön csatolva.

B) Nem kötelezett tantárgyak.

- A francia nyelvre hetenként három óra fordított.
- A rajzolás a városi rajziskolában, az éneklés a hangászegyleti zenedében, a testművelés a helybeli gymnastikában gyakoroltatott.

X.

Vallási ügy.

A délelőtti rendes előadásokat 7 $\frac{1}{2}$ -kor sz. mise előzte meg, az ünnep és vasárnapokon fél óráig tartott hitbéli oktatást pedig délelőtt 9-kor sz. mise, délután 3 órakor vecsernye szokta követni. Azonfölül a rom. kath. növendékek a tanéven által ötször gyóntak és részesültek az oltári szentségben.

A helv. evang. n. e. görög és izrael vallásuak a hittanban saját helybeli hittanáraik által oktattattak.

XI.

Tanodai segédzerek.

Az 185 $\frac{0}{1}$ -dik tanévi febr. 26-kán 2 $\frac{0}{15}$ sz. alatt kelt Intézmény által fölhatalmaztatik a gymnasiumi igazgatóság, hogy a bejött tanpénzt a tanintézetnek czélszerű segédzerekkel ellátására fordíthassa. Minek következtében a műterem több mennyiségű és természettudományi segédzerekkel, a könyvtár pedig könyvek, földabroszok és képekkel lön már eddig is ellátva.

XII.

Kivonat az 185 $\frac{1}{2}$ -dik tanév folytán érkezett felsőbbégi Intézményekből.

1. A Nov. 3-kán 1029. szám alatt kelt Intézmény a tankönyvek és leczketerv módosításának ügyében szabályokat közöl.
2. A Nov. 10-kén 1309. sz. a. k. Intézménye szerint Wildner Ignác minden birodalmi Gymnasiumból kizáratik.
3. A Nov. 28-án 1403. sz. a. k. Int. a Mozes vallásu növendékek előtt tartandó hittani előadásokat szabályozza.
4. A Nov. 7-kén 1302 sz. a. k. Int. szerint az eddig használt Chrestomathiák helyett ezentul a latin Classicusok szöveg-kiadásai használandók.
5. A Jan. 11-én 1519. sz. a. k. Int. szerint megengedtelik : hogy a szerdán és szombaton délután adatni szokott szünet helyett az egész csütörtök tekintessék szünetnap gyanánt.
6. A Dec. 20-án 1466. sz. a. k. Int. szerint az 185 $\frac{1}{2}$ -ki őszi szünidő august. 1-ső napjától kezdve sept. 15-kig fog tartani.
7. A Dec. 15-én 1436. sz. a. k. Int. által az 185 $\frac{0}{1}$ -iki érettségi vizsgálatok ros eredményének következtében meghagyatik : hogy a nagyobb szorgalomra ösztönözendő ifjuság alaposan értővé és önállólag gondolkodóvá képeztessek.
8. A Dec. 20-án 1213. sz. a. k. Int. közöltetik azon mód, melly szerint a tanodai törvények szerkesztendők, hogy kívánt eredményt hozzanak.
9. A Jan. 21-én 48. sz. a. k. Int. szerint ezentul a magánvizsgálatért hat pengő forint fizetendő.
10. A Febr. 10-én 108. sz. a. k. Int. nyomán az academiái első félévben tanpénztől fölmentésért csak azok folyamodhatnak, kik az érettségi vizsgálat után kapott, határozott kifejezésekkel szerkesztendő, bizonyítványban kitünőséget nyertek.
11. A Febr. 10-én 135. sz. a. k. Int. szerint hat hétre terjesztett nagy szünidő miatt apróbb szünetekre csak két hét marad.
12. A Jan. 27-kén 39. sz. a. k. Int. a tanácskozmányi Jegyzőkönyvek mimódoni szerkesztésének ügyében utasítás közöltetik.

13. A Febr. 10-kén 24. sz. a. k. Int. szerint Schwarzacker József minden birodalmi Gimnasiunumból kizáratik.
 14. A Febr. 27-kén 58. sz. a. k. Int. nyomán ezentúl a fölavatott sebészek vizsgálata a kijelelt tantárgyakból kellő szigorral és nyilvánosan tartandó.
 15. A Mart. 8-kán 298. sz. a. k. Int. által a magyar és német nyelvre fordítandó leckeórák száma szabályoztatik.
 16. A Mart. 29-én 454. sz. a. k. Int. fogva a nagybéli három napiglanos ajtatosság ezentúl is kellőleg megtartandó.
 17. A Mart. 19-én 409. sz. a. k. Int. által Horrák Ede a birodalom valamennyi Gimnasiunából kizáratik.
 18. Az Apr. 13-án 528. sz. a. k. Int. szerint ezentúl a tanpénz kezelésében az 1852-diki birod. törv. és kormánylap V. számában foglalt útasítás szolgáljon zsinórmértékül.
 19. Az Apr. 26-án 593. sz. a. k. Int. közöltetnek azon tantárgyak , mellyekből az ipartanodába menendő növendékek fognak megvizsgáltatni.
 20. A Maj. 1-jén 634. sz. a. k. Int. szerint Jasz Antal, Knoll József és Soadelmann Ferd. a tanintézetekből kizáratnak.
 21. Az Apr. 14-kén 506. sz. a. k. Int. a magántanulókat és a tantárgyak összevonását illető rendszabályok közöltetnek.
 22. A Maj. 16-kán 740. sz. a. k. Int. nyomán , nehogy a felgymnasiumi növendékek az igényelt számot meghaladják, jövő tanévben a bevétel olly szigorral történjék , mellynél a szülők lakási viszonyaira ügyelni épen nem kell.
-